

"PARAZITAR KASALLIKLAR DIAGNOSTIKASIDA MOLEKULAR GENETIK USULLARNI QO'LLASH, DAVOLASH VA PROFILAKTIKASINING ZAMONAVIY JIHLATLARI"

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA · SAMARQAND, 2026-YIL 9-10-OKTYABR

O'zbek tilida

UDK: 619:636.3:576.895

B. 191-195

SAMARQAND VILOYATINING TOG'OLDI-TOG' HUDUDLARIDA ECHKILARNING ANAPLOTSEFALYATOZLARI TARQALISHI

Sh.O. Raxmonov, T.I. Taylakov

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

DOI <https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/260928>

IQTIBOS UCHUN · ДЛЯ ЦИТИРОВАНИЯ · FOR CITATION

Sh.O. Raxmonov, T.I. Taylakov. Samarqand viloyatining tog'oldi-tog' hududlarida echkilarning anaplotsefalyatozlari tarqalishi // Parazitar kasalliklar diagnostikasida molekulyar genetik usullarni qo'llash, davolash va profilaktikasining zamonaviy jihatlari: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (Samarqand, 9-10-oktyabr 2026-y.). – Samarqand, 2026. – B. 191-195. – DOI: <https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/260928>

UDK: 619:636.3:576.895

SAMARQAND VILOYATINING TOG‘OLDI-TOG‘ HUDUDLARIDA ECHKILARNING ANAPLOTSEFALIYATOZLARI TARQALISHI

Sh.O. Raxmonov, tayanch doktorant T.I. Taylakov, v.f.d. professor v.b., Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya. Maqolada Samarqand viloyatining tog‘oldi-tog‘ (Urgut va Nurobod) tumanlari hududlarida boqilayotgan echkilar orasida anoplotsefaliyatozlarning tarqalishi va ularning tur tarkibi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: echki, anoplotsefaliyatoz, sestod, *Moniezia benedeni*, *Moniezia expansa*, *Thysaniezia giardi*, gelmintokoprologiya.

Mavzuning dolzarbligi

Respublikamizda echkichilik tarmog‘i, ayniqsa tog‘oldi, dasht va cho‘l hududlarida aholi daromadining muhim manbai bo‘lib qolmoqda. Ammo echkilar orasida keng tarqalgan ichak sestodozlari, xususan anoplotsefaliyatozlar hayvonlarning o‘sishi va rivojlanishini susaytirib, sut, go‘sht va jun mahsuldorligini kamaytiradi hamda katta iqtisodiy zarar keltiradi. Kasallikning tarqalishi hududning tabiiy-geografik sharoiti, o‘simlik qoplami va oribatid oraliq xo‘jayinlarning mavjudligi bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli echkilar anoplotsefaliyatozlarining turli ekologik hududlardagi epizootologik holatini o‘rganish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Gelmintozlarning hududiy tarqalishini baholashda geografik joylashuv, iqlim va tabiiy sharoitlar muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, parazitlarning rivojlanish siklida ishtirok etuvchi asosiy va oraliq xo‘jayinlarning mavjudligi kasallikning tarqalish darajasiga ta‘sir ko‘rsatadi. Invazion vaziyatni aniqlashda veterinariya xizmatlari tomonidan olib borilayotgan profilaktik va davolash tadbirlarining samaradorligi ham hisobga olinadi. Hududning ekologik hamda epizootologik xususiyatlarini o‘rganish gelmintozlarga qarshi samarali kurash choralari ishlab chiqish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. [1]

Anoplotsefaliyatozlarning hayvonlar orasida tarqalishi ularning yoshlariga bog‘liq bo‘lib, ayniqsa 1,5–8 oylik qo‘zi, uloq hamda buzoqlarda ko‘p uchraydi. Masalan, bir yoshli mayda shoxli mollarning 59% i zararlangan bo‘lsa, bir yoshdan ikki yoshgacha bo‘lganlari 31% va ikki yoshdan oshgan mollarning atigi 15% i moniezioz bilan zararlanganligi aniqlangan. Katta yoshli mollar moniezioz bilan kam kasallanib, ularda nisbatan *M. benedeni* ko‘proq uchraydi. Moniezioz O‘zbekiston sharoitida keng tarqalgan kasallik bo‘lib, unga asosan yosh mollar chalinadi. Monieziozning yengil toksinli klinik ko‘rinishi esa yosh mollarda va ertangi qo‘zilarida kuzatilib, ular lohaslanadi, oriqlab ketadi, tezagi esa suyuq bo‘lib qoladi. Monieziy bo‘g‘inlari 20–30 kun davomida ajralib, organizm barcha sestodlardan xalos bo‘lgandan keyin hayvonning ahvoli yengillashishi mumkin. Agar hayvon ichakning o‘tkir yuqumli kasalliklari bilan ham zararlanib qolsa, uning ahvoli yanada yomonlashib, moniezioz ham avj oladi. 2–4 oylik qo‘zilar orasida

ichakning bekilib qolishi (obturatsion) kasalligi ham uchraydi, bu holat bahor va yoz faslining birinchi yarmida ko‘proq kuzatiladi. Kasal hayvon to‘satdan gir aylanib yiqiladi va oyoqlari bilan tepina boshlaydi. Hayvon ana shunday tutqanoqlardan birida ichakning bekilib qolishi natijasida o‘z-o‘zidan zaharlanib (intoksikatsiya) o‘ladi. [1,3]

Anoplotsefalyatozlar (Anoplocephalatoses) – kavsh qaytaruvchi hayvonlarning ichak sestodozlari guruhiga kiruvchi kasalliklar bo‘lib, ularning qo‘zg‘atuvchilari yassi chuvalchanglar – Plathelminthes tipining Cestoda sinfi, Cyclophyllidea turkumiga mansub hisoblanadi. Ushbu parazitlar asosan qoramollar va boshqa kavshovchi juft tuyoqli hayvonlarning ichagida voyaga yetgan holda parazitlik qiladi. Anoplotsefalyatozlarni qo‘zg‘atuvchi sestodalar Anoplocephalata kenja turkumiga mansub bo‘lib, ular ikki asosiy oilaga bo‘linadi: 1. Anoplocephalidae oilasi – ushbu oilaga Moniezia avlodiga mansub quyidagi turlar kiradi: Moniezia expansa, Moniezia benedeni va Moniezia autumnalia. Avitellinidae oilasi – mazkur oilaga quyidagi avlod va turlar kiradi: Thysaniezia giardi, Avitellina centripunctata hamda Stilesia globipunctata. Mazkur sestodalar kavsh qaytaruvchi hayvonlarning ichagida parazitlik qilib, ularning hazm qilish tizimiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi va iqtisodiy jihatdan muhim zarar keltiruvchi invazion kasalliklar guruhini shakllantiradi. [1,2,3]

Dunyo miqyosida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, moniezioz qo‘zg‘atuvchilarining 14 turi va avitellinoz qo‘zg‘atuvchilarining 13 turi aniqlangan bo‘lib, ular barcha kavsh qaytaruvchi sutemizuvchilarda, jumladan, yovvoyi turlarida ham uchrashi qayd etilgan. Jahon olimlarining ma‘lumotlariga ko‘ra, ichak sestodozlari kavsh qaytaruvchi sutemizuvchilar orasida keng tarqalgan bo‘lib, kasallik qo‘zg‘atuvchilari ham yovvoyi, ham uy hayvonlarida qayd etilgan. Adabiyotlarda moniezioz qo‘zg‘atuvchilarining 14 turi va avitellinoz qo‘zg‘atuvchilarining 13 turi ta‘riflangani, ular turli ekologik sharoitda yashaydigan kavsh qaytaruvchilarda uchrashi ko‘rsatilgan. O‘zbekiston sharoitida yirik va mayda shoxli hayvonlar orasida ichak sestodozlari – moniezioz, tizaniezioz, avitellinozlar va ularning qo‘zg‘atuvchilarining tarqalish darajasi, ularni diagnostika qilish, davolash masalalari 1975 yildan beri o‘rganilmasdan kelinmoqda. Faunistik tadqiqotlar bo‘yicha 1974 yilgacha qo‘y, echki va qoramollarda 3 tur moniezioz qo‘zg‘atuvchilari – Moniezia expansa (Rudolphi, 1810), Moniezia benedeni (Moniez, 1879), Moniezia autumnalia Kuznetsov, 1967, bir tur tizaniezioz qo‘zg‘atuvchisi – Thysaniezia giardi (Moniez, 1879), bir tur avitellinoz qo‘zg‘atuvchisi – Avitellina centripunctata (Rivolta, 1874) ning uchrashi qayd qilingan. Ushbu ma‘lumotlar mamlakatimizda kavsh qaytaruvchi hayvonlar sestodalarining tur tarkibi va tarqalishini o‘rganishda muhim ilmiy manba hisoblanadi hamda zamonaviy sharoitlarda ularning epizootologik holatini qayta baholash zaruratini ko‘rsatadi. [4,5,6]

Keyingi yillardagi echkilar anoplotsefaliyatozlari ustida olib borilgan ilmiy tadqiqot natijalari echkilarda moniezioz *Moniezia expansa*, *Moniezia benedeni*, *Avitellina centripunctata* lardan tashqari ularning yangi turlarining uchrashi

aniqlanayotganligini ko'rsatmoqda. Bularning barchasi fanda echkilarning ichak sestodozlari qo'zg'atuvchilarining epizootologiyasi bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishni taqozo etadi. [7,8,9,10]

Tekshirish uslublari. Ilmiy tadqiqot ishlari Samarqand viloyatining Urgut, Nurobod tumanlari (tog'oldi -tog' hududi) hududlaridagi aholi echkilarida hamda Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti "Parazitologiya" kafedrasida qoshidagi ilmiy laboratoriyada olib borildi.

Tadqiqotda Urgut tumani hududidan 30 bosh echkilardan, Nurobod tumani hududidan 32 bosh echkilardan tezak namunalari olinib makrogelmintoskopiya usulidan ketma-ket yuvish va Fyulleborn usuli yordamida tekshiruvdan o'tkazildi.

Tadqiqot natijalari. Samarqand viloyatining Urgut, Nurobod tumanlarining tog'oldi-tog' hududlaridagi echkilarning anaplotsefalyatozlar bilan zararlanish darajasini o'rganish natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Samarqand viloyati sharoitida echkilarning anaplotsefalyatozlar bilan zararlanganlik darajasi

T/r	Tumanlar	Hayvonlar soni	Gelmint bo'g'inlari va tuxumlari topildi							
			M. expansa		M.benedeni		Th. giardi		A.centri punctata	
			soni	foizi	soni	foizi	soni	foizi	soni	foizi
1	Urgut	30 bosh echki	4	13,3	5	16,6	1	3,3	2	6,6
2	Nurobod	32 bosh echki	5	15,6	6	18,7	2	6,2	3	9,3
3	Tumanlar bo'yicha	62 bosh	9	14,5	11	17,7	3	4,8	5	8,1

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, Urgut tumanining tog'li hududlari aholi echkilarining tezaklari yig'ib olinib gelmintokoprologik tekshiruv usullaridan ketma-ket yuvish va Fyulleborn usullarida tekshirilganda 30 bosh echkilarning 4 boshida *Moniezia expansa* bo'g'inlari topildi, zararlanish darajasi 13,3 foizni tashkil etdi. 5 bosh echkining tezagida *Moniezia benedeni* bo'g'inlari borligi qayd etildi, zararlanish darajasi 16,6 foizni tashkil etdi. *Thysaniezia giardi* bo'g'inlari 1 bosh echkida topildi, zararlanish darajasi 3,3 foizni tashkil etdi. *Avitellina centripunctata* bo'g'inlari 2 bosh echkining tezagida topilib, gelmintlar bilan zararlanish darajasi 6,6 foizni tashkil etdi.

Nurobod tumanining tog'li hududlari aholi echkilarining tezaklari tekshirilganda 32 bosh echkilarning 5 boshida *M. expansa* bo'g'inlari topildi, zararlanish darajasi 15,6 foizni tashkil etdi. 6 bosh echkining tezagida *M.benedeni* bo'g'inlari borligi qayd etildi, zararlanish darajasi 18,7 foizni tashkil etdi. *Th. giardi* bo'g'inlari 2 bosh echkida topildi, zararlanish darajasi 6,2 foizni tashkil etdi. *A.centripunctata* bo'g'inlari 3 bosh echkining tezagida topilib, gelmintlar bilan zararlanish darajasi 9,3 foizni tashkil etdi.

Tumanlar bo'yicha jami 62 bosh echkilarning tezak namunalari tekshirilganda *M. expansa* bo'g'inlari 9 ta tezak namunalari topildi. Echkilarning *M. expansa* bilan zararlanish darajasi 14,5 foizni tashkil etdi. *M.benedeni*

qo'zg'atuvchilarining bo'g'inlari 11 ta tezak namunasida qayd etildi, zararlanish darajasi 17,7 foizni tashkil etdi. *Th. giardi* bo'g'inlari 3 bosh echkida topildi, zararlanish darajasi 4,8 foizni tashkil etdi. *A.centripunctata* bo'g'inlari 5 bosh echkinining tezagida topilib, gelmintlar bilan zararlanish darajasi 8,1 foizni tashkil etdi.

Xulosa. Samarqand viloyatining Urgut, Nurobod tumanlarining tog'oldi-tog' hududlaridagi echkilarning anaplotsefalyatozlar bilan zararlanish darajasini o'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, echkilar anaplotsefalyatozlarining tarqalishida birinchi o'rinda *Moniezia benedeni* 17,7 foiz, ikkinchi o'rinda *Moniezia expansa* 14,5 foiz, uchinchi o'rinda *Avitellina centripunctata* 8,1 foiz, to'rtinchi o'rinda *Thysaniezia giardi* 4,8 foizda tarqalganligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azimov DJ. A., Yatusovich A. I., Yunusov X. B va boshqalar “Parazitologiya va invazion kasalliklar” Darslik. Toshkent - 2024 “Fan ziyosi” 141 bet.
2. Салимов Б., Тайлаков Т., Қурбонов Ш. Эчкиларнинг ичак цестодозлари қўзғатувчилари тўғрисида баъзи янги маълумотлар. Ҳайвонлар ва паррандаларда ўта хавфли касалликларнинг тарқалиши ва уларга қарши курашиш чоралари мавзусидаги бешинчи халқаро конференция маърузалари материаллари тўплами. ВИТИ, Қашқадарё, 2016. 362–365 б.
3. Salimov B.S., va boshqalar. “Mayda shoxli hayvonlar monieziozining diagnostikasi va unga qarshi kurash choralari” // Tavsiyanoma –Tosh kent. 2018 yil. 28 bet.
4. Х.Б. Юнусов, Ш.О. Эшматов, Т.И.Тайлаков – Қашқадарё вилояти тоғолди-тоғ худудларида эчкиларнинг анаплацефалитозларини тарқалиши. “Veterinariya meditsinasi” – jurnali. “Zamonaviy parazitologiyaning dolzarb muammolari va ularning yechimiga innovatsion yondashuv” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya 28-29-may.
5. Салимов Б., Тайлоков Т., Қурбонов Ш. Авителлиноз қўзғатувчилари. // Қишлоқ хўжалигида инноватсион технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этишнинг натижалари ҳамда истиқболдаги вазифалар. Профессор-ўқитувчиларнинг илмий мақолалар тўплами. Самарқанд, 2017.
6. Тайлаков Т.И. Эчкиларнинг анаплацефалитозларига қарши янги антгельминтикларнинг самарадорлигини ўрганиш. // Қишлоқ хўжалигида таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси. Профессор-ўқитувчилар ва ёш олимлар илмий-амалий конференциясининг мақолалар тўплами. Қашқадарё, 2018. 21–23 б.
7. Тайлаков Т.И. Эчкиларнинг ичак цестодозларини даволашда антгельминтикларни синовдан ўтказиш. // Ветеринария медицинаси журнали. Тошкент, 2018. №12. 18–20 б.
8. Юнусов Х.Б., Тайлаков Т.И. Эчкилар мониезиозини даволашда антгельминтиклар минерал тузлари яламани қўллаш. // Ветеринария медицинаси. Тошкент, 2022. №8. 12–13 б.
9. Юнусов Х.Б., Тайлаков Т.И. Тоғ ва тоғолди худудларида эчкилар мониезиозини тарқалиши. // Ветеринария медицинаси. Тошкент, 2022. №9. 12–13 б.